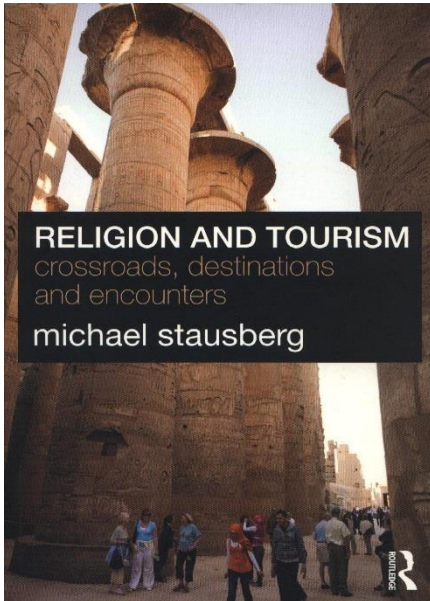




## Avainteos uskonnon ja matkailun tutkimukseen

Panu Pihkala  
Helsingin yliopisto



**Michael Stausberg 2010. *Religion and Tourism. Crossroads, Destinations and Encounters.* London & New York: Routledge, 292 s.**

Norjassa työskentelevä uskontotieteilijä Michael Stausberg on kirjoittanut ensimmäisen laajemman johdantoteoksen uskonnon ja matkailun tutkimukseen. *Religion and Tourism* on monipuolinen, selkeästi kirjoitettu ja se analysoi terävästi aihepiiriään. On todennäköistä, että kirja toimii pitkään alansa perusteoksena.

Suomeksi käsitteitä matkailu ja turismi käytetään hivenen eri merkityksissä. Stausbergin teos käsittelee paljon moderniin turismiin liittyviä ilmiöitä, mutta kirjan laaja-alaisuudesta johtuen on mielekästä puhua siitä matkailun ja uskonnon tutkimuksena. Tätä tukee myös se, että teoksessa uskontotieteen keskeinen keskustelukumppani on matkailun tutkimus (*Tourism Studies*). Teoksen kahden pääaiheen perinteinen liittymäkohta on pyhiinvaellus, joka on samalla tutkituin uskontoa ja matkailua yhdistävä ilmiö. Etenkin Victor ja Edithin Turnerin klassisiksi muodostuneiden tutkimusten (ks. erityisesti Turner & Turner 1978) myötä on uskonnontutkimuksessa alettu keskustella pyhiinvaelluksen ja turismin yhteenkietoutumisesta.

Turnerit kyseenalaistivat perinteiset stereotyyppiset näkemykset, joissa pyhiinvaellus nähtiin usein erityisen pyhitetyksi matkailun muodoksi ja turismista tehtiin alempiarvoinen massa-matkustuksen kategoria. ”Jokainen pyhiinvaeltaja on puoliksi turisti ja jokainen turisti on puoliksi pyhiinvaeltaja”, kiteyttivät Turnerit. Pyhiinvaeltajan identiteetin omaava matkaaja saattaa etsiä ennen kaikkea nähtävyyksiä ja elämyksiä, kun taas turisti saattaa kokea vaikkapa kirkoissa vieraillessaan aitoja hengellisiä kokemuksia. Ihmisten matkalla kokema yhteys (*communitas*) piirtyi Turnereille olennaiseksi tekijäksi, sekä pyhiinvaelluksessa että muussa matkailussa.

Seuraava merkittävä askel uskonnon ja matkailun liittymäkohtien tarkastelussa otettiin Boris Vukonicin vuoden 1996 teoksen *Tourism and Religion* myötä. Vukonic tarkasteli matkailun uskonnollisia ulottuvuuksia ja laajensi käsitteen *religious tourism*, uskonnollinen turismi/matkailu, käyttöä. Roomalaiskatolinen Vukonic käsitteli ennen kaikkea oman uskontoperinteensä jäsenten matkailua, jossa hän näki perustavanlaatuisia liittymäkohtia uskonnolliseen toimintaan ja kokemuksiin. Tämän ”matkailun uskonnollisuuden” lisäksi Vukonic tarkasteli erityistä uskonnollista matkailua, jonka muodoiksi hän näki pyhiinvaelluksen, uskonnollisille juhlille matkustamisen sekä muut matkailun puitteissa tapahtuvat vierailut uskonnollisissa kohteissa.

Stausberg on perehtynyt kattavasti aiempiin pyhiinvaelluksen ja uskonnollisen matkailun tutkimuksen teoksiin. Samalla hän laajentaa ja selvittää uskonnon ja matkailun tutkimuksen tarkastelualaa. Tutkimalla sekä teoreettisia teoksia että aitoja ilmiöitä Stausberg pystyy tarkastelemaan moniulotteisesti sellaisia matkailuun sisältyviä elementtejä, jotka liittyvät uskontoon (ja toisinpäin). Ilmiöiden moninaisuus tuottaa selkeän käsityksen siitä, kuinka laaja-alainen, kiehtova ja monimutkainen teema on kyseessä.

Siinä missä Vukonicin teoksessa on paljon soveltavaa teologista ajattelua, Stausberg lähtee liikkeelle matkailun ja uskonnon ilmiöiden konkreettisesta tarkastelusta. Juuri tämä empiirinen ote erottaa teoksen perinteisestä pyhiinvaellustutkimuksesta, jossa matkailun tutkimus on ollut sivuun jäävä ala.

Stausbergin teoksen lukemisen jälkeen on helppo yhtyä hänen ihmettelyynsä siitä, miten vähän matkailuun on aiemmin kiinnitetty huomiota uskontojen tutkimuksessa. Matkailu on ilmiö, jonka piirissä tapahtuu suuri osa kohtaamisista eri uskontojen edustajien välillä. Lisäksi moni teollisuusmaiden kansalainen vierailee oman perinteisen uskontonsa pyhätöissä ennen kaikkea matkailun kautta (joko kotimaassa tai ulkomailla). Joissain pyhätöissä käy enemmän turisteja kuin jumalanpalvelusvieraita. Matkailun edistämiseksi hyödynnetään monin tavoin uskontoja sekä uskonnollisia symboleita, ja matkailu aiheuttaa monenlaisia seurausvaikutuksia uskonnoille – oli sitten kysymys turisteista kristillisessä katedraalissa tai new age –vierailijoista, jotka haluavat harjoittaa hengellisyyttä alkuperäiskansan pyhällä paikalla.

*Religion and Tourism* koostuu johdannosta ja kolmesta pääluvusta, jotka on nimetty matkailuteemaan sopivasti: Risteyksiä, Määränpäitä ja Kohtaamisia. Aluksi Stausberg tarkastelee peruskäsitteitä, aiempaa tutkimusta ja etenkin malleja uskonnon ja matkailun keskinäisestä suhteesta. Erityiskohteina ovat matkailu yleisilmiönä ja toisaalta pyhiinvaellustutkimus. Määränpäitä -pääluku käsittelee uskonnollisiin kohteisiin liittyviä kysymyksiä ja muiden turistikohteiden uskonnollisuuteen liittyviä piirteitä. Kolmas ja laajin pääluku tarkastelee monipuolisesti erilaisia matkailun ja uskonnon kohtaamisia. Esittelen ja arvioin seuraavaksi lyhyesti päälukujen sisältöjä.

Ensimmäistä päälukua luonnehtii sekä ytimekkyys että laaja-alaisuus. Kartoittaessaan uskonnon ja matkailun risteyskohtia Stausberg esittelee useita uskontotieteen teorioita. Luku on hiivenen raskaampi kuin kirjan loppuosa, etenkin ei-uskontotieteilijöille, mutta erittäin mielenkiintoinen. Uskonnontutkijaa olisi voinut kiinnostaa näiden kiehtovien teorioiden syvempi tarkastelu, mutta kaikkien niiden laajempi käsittely olisi tehnyt kirjasta aivan toisenlaisen. Stausbergin ansioksi on luettava, että hän esittelee tärkeitä kysymyksiä ja antaa kirjallisuusviitteitä tarkempaa perehtymistä varten, vaikkei itse uppoutuisikaan kovin syvälle niihin.

Kantavana teemana teorioiden käsittelyssä on, että Stausberg osoittaa matkailun ja uskonnon liittymäkohtien olevan paljon moniulotteisempia ja monimutkaisempia kuin mitä useimmat aiemmat teoriat ovat esittäneet. Stausberg torjuu idealisoidut mallit turisteista ja pyhiinvaeltajista. Tältä osin hän on samaa mieltä Turnereiden kanssa, muttei käytä Turnereiden viitekehystä laajemmin. Stausberg argumentoi, että antropologien Nelson Graburn ja Dean MacCannell teoriat turismista/matkailusta uskonnon modernina korvaajana (*functional substitute*) ovat liian yksioikoisia ja perustuvat kestäättömiin näkemyksiin perinteisen uskonnollisuuden katoamisesta. Stausberg ilmaisee arvostavansa Vukonicin pioneerityötä, mutta käsittelee uskontoa ja matkailua huomattavasti häntä laaja-alaisemmin ja tarkemmin.

Stausberg tekee erinomaisen yhteenvedon pyhiinvaellusilmiöstä ja osoittaa, kuinka monimutkaisia turismin ja pyhiinvaelluksen liittymäkohdat ovat. Pyhiinvaelluksiin on aina liittynyt jonkinlaista matkailuelinkeinoa, mutta viime vuosikymmeninä pyhiinvaellusten hyödyntäminen matkailussa on monin tavoin kasvanut. Vaikka pyhiinvaellukseen liittyvät tahot usein väheksyvät turisteja, Stausberg huomioi, että turismi ja pyhiinvaellus näyttävät vahvistavan toisiaan ilmiöinä. Stausbergin vahvuutena on pidättäytyminen mustavalkoisista jaotteluista, ja ilmiölähttöisyys johtaa hänet käsittelemään myös populaärin kirjallisuuden keskeistä asemaa länsimaisen pyhiinvaellusinnostuksen viimeaikaisessa kasvussa (esim. Paulo Coelho, Shirley MacLaine, Hape Kerkeling).

Toinen, määränpäitä käsittelevä pääluku tuo hyvin esiin, kuinka keskeisiä monet uskonnolliset rakennukset ja paikat ovat matkailumarkkinoinnissa. Stausberg käsittelee teoksessaan useampaan otteeseen Suomea, mutta tähän yhteyteen olisi ollut myös mahdollista lisätä käytännön esimerkkinä Helsingin tuomiokirkko, jota hyödynnetään koko kaupungin keskeisenä tunnus-

kuvana. Stausberg tuo erinomaisesti esiin, kuinka monenlaisia motiiveja uskonnollisissa kohteissa vierailuun liittyy sekä vierailijoiden että isäntäväen taholta. Toisinaan nämä ristiriitaiset motiivit johtavat kiistoihin ja valtapeliin pyhien tilojen käytön suhteen. On myös huomionarvoista, että matkailu on usein tarjonnut uskontokunnille mahdollisuuksia lähetystyöhön vierailukohteiden kautta.

Turistikohteiden uskonnollisuuden pohdinta on erittäin kiehtova aihepiiri. Teos tarkastelee esimerkiksi uskonnollisuuden ilmentymiä teemapuistoissa, matkakohteiden mytologisointia ja hyvinvointimatkailun (*wellness*) usein uskonnollisävytteisiä muotoja. Esimerkiksi saarivaltioiden brändääminen ”paratiiseiksi” länsimaisen uskonnollisperäisen kuvaston kautta on vaikuttanut jopa paikallisväestön omaan identiteettiin. Kiinnostavaa on, kuinka pyhiinvaelluskohteisiin on ikaikaisesti liittynyt toiveita parantumisista, ja nykyään hyvinvointimatkailu nivoutuu tähän.

Laaja kolmas pääluke esittelee lukuisia uskonnon ja matkailun kohtaamispintoja. Luku sisältää monia kiehtovia pohdintoja, joista on tässä mahdollista esitellä vain muutama. ”Uskonnollisen matkailun” vaihteluväli on suuri: yhdestä päästä löytyy uskonnollisille ryhmille räätälöity matkatarjonta (*religion-based tourism*), esimerkiksi vierailut Raamatussa mainittuihin kohteisiin, ja toisessa päässä on turisteille suunnattu ”uskontojen nähtävyysskatselu”. Stausberg kiinnittää erityishuomiota siihen, että matkailuun sisältyy usein erilaisten performanssien tarkastelua, joissa on monesti liittymäkohtia uskontoihin. Uskonnollisten rituaalien ja matkailun suhde on monimutkainen: joskus sekä matkailijoiden että uskonyhteisön toiveena on ulkokohtaisesti tarkkaileva läsnäolo, toisinaan taas täydempi osallistuminen. Se, miten turistien läsnäolo vaikuttaa rituaaleihin (ja toisinpäin), herättää monia kysymyksiä.

Stausberg nostaa myös ansiokkaasti esille uskonnollisten vähemmistöryhmien kompleksisen suhteen matkailuun. Yhtäältä matkailu tuo näille ryhmille tuloja sekä tarjoaa mahdollisuuden lähetystyöhön, mutta toisaalta matkailijat tuovat monenlaisia vaikutteita ryhmien elinpiiriin. Stausberg kritisoi sellaisia tulkintoja, joissa matkailun nähdään pelkästään ”turmelevan aitoja uskonyhteisöjä”, mutta esittelee realistisesti erilaisia matkailun sivuvaikutuksia.

Viimeisissä luvuissa Stausberg käsittelee oppaiden ja matkamunistojen uskontoon liittyviä piirteitä sekä pohtii lyhyesti kirjansa antia laajemmalle yhteiskuntatieteelliselle keskustelulle. Stausberg huomioi, kuinka matkailun tarkastelu liittyy uskonnon populäärien ja julkisten piirteiden käsittelyyn. Hän ei kuitenkaan rakenna kovin selkeitä linkkejä paikan merkityksen pohjimiseen uskontotieteessä (esim. Kim Knott). On huomionarvoista, että myös teologisessa tutkimuksessa on viime aikoina kiinnitetty kasvavaa huomiota paikan sekä ylipäätään inhimillisen kokemusmaailman merkitykseen, vaikka Stausberg ei käsittelekään tällaisia teoksia (kuten Brown 2004).

*Religion and Tourism* tarjoaa runsaasti ajateltavaa matkailusta tai pyhiinvaelluksesta kiinnostuneille tutkijoille, mutta sen erityisansiona on helppo luettavuus: kirja soveltuu käytännössä

kenelle tahansa aiheesta kiinnostuneelle. Erityiskiitosta ansaitsevat kunkin luvun lopussa olevat hyvät tiivistykset keskeisistä asioista.

Teos sopii monen eri alan oppikirjaksi ja toivottavaa olisikin, että se löytäisi paikkansa ainakin matkailun tutkimuksen ja uskontotieteen kursseilta. Stausberg esittää myös monia kysymyksiä, joiden suhteen olisi selkeä tarve lisätutkimukselle. Matkailu, maailmanlaajuisesti koko ajan kasvava ilmiö, tarjoaa uskonnotutkijoille runsaasti mahdollisuuksia soveltaa ammattitaitoaan ajankohtaisten ja tärkeiden yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyyn.

## **Kirjallisuus**

### **Brown, David**

2004 *God and Enchantment of Place: Reclaiming Human Experience*. Oxford: Oxford University Press.

### **Turner, Victor & Turner, Edith**

1978 *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*. New York: Columbia University Press.

### **Vukonic, Boris**

1996 *Tourism and Religion*. Oxford, New York, Tokio: Pergamon.